

ROL VAN HET NEDERLANDSE PARLEMENT BIJ EMU

Wim Voermans

*Ronde tafelgesprek
Commissie
Europese Zaken
Tweede Kamer
Staten-Generaal,
deel II over de
Economische en
Monetaire Unie, 7
december 2012*

Universiteit Leiden

Vraag a: democratische legitimatie, rol van het Nederlandse parlement

1. Vooraf: de rol van het Nederlandse parlement bij EU besluitvorming. Mijn indruk: alleen blijvend draagvlak voor EU besluiten als we de EU en EU vraagstukken 'politiseren' in Nederland.

In april 2012 wordt door een aantal partijen Europa tot hét centrale thema van de Tweede Kamerverkiezingen van 12 september verklaard. Het zal niet iedereen zijn opgevallen, maar het is eigenlijk voor het eerst in de Nederlandse parlementaire geschiedenis dat EU vraagstukken zo'n prominente rol spelen tijdens de verkiezingsstrijd. De Europese Unie was in het naoorlogse Nederland vanzelfsprekend, als zodanig geen onderwerp van politieke strijd, op dat ene incident na dan: het referendum over de Europese Grondwet in 2005. Maar daarna vielen we wat de EU betreft weer snel in de normale politieke plooi van 'benign neglect'.¹ Europa was daarvoor nooit, en ook daarna niet een echt thema tijdens de verkiezingen. Ook niet in die van 2006 en 2010.

Maar in de aanloop naar 12 september 2012 worden partijen ineens gedwongen kleur te bekennen over Europese vraagstukken mede onder invloed van de verkiezingsstandpunten van PVV en SP. Het is wennen voor alle traditionele partijen en voor leden van het demissionaire kabinet, die niet zo gewend waren forse standpunten in te nemen over EU-zaken. Want hoe om te gaan met de kritische geluiden van de kiezers en hoe een eurovriendelijk of eurokritisch standpunt te verwoorden zonder dat de kiezers weglopen (of – daar lijkt al helemaal niemand mee bezig – dat kiezers trekt)?

Hinkend politiek samenwerkingsmodel binnen de EU

Wat is er dan zo veranderd? De Nederlandse politiek? Of de Europese Unie zelf? De tweede verklaring lijkt de meest logische. Vanouds leverde de EU Nederland, zonder verdere politieke inspanning, klinkend voordeel op. Nu minder en in ieder geval niet meer vanzelfsprekend. De EU wordt de laatste drie jaren geteisterd door een bombardement van crises. Na de kredietcrisis die in 2008 wereldwijd en ook in Europa banken aan het wankelen brachten, volgden in de meeste landen van de Eurozone (de landen die de euro als munt hebben) een economische crisis, gevolgd door een schuldencrisis. Die laatste bracht hier en daar acute nood. Landen in de eurozone kunnen onder het Stabiliteits- en Groeipact – in 1997 gesloten om de stabiliteit van de euro te garanderen – een begrotingstekort van hooguit 3% van het bruto binnenlands product hebben, en een staatsschuld die niet hoger is dan 60% van het BBP. In 2009 bleek dat de Griekse staatsschuld al jarenlang veel hoger was geweest. Dat zond schokgolven door de EU. Griekenland moest te hulp worden geschoten, eerst door een soort gelegenheidsfonds en later via een permanent noodfonds (ESM). Ook

---

¹ Zie voor een soortgelijke analyse ook Jos de Beus en Jeannette Mak (2009), *De kwestie Europa: Hoe de EU tot de Nederlandse politiek doordringt*. Amsterdam University Press: Amsterdam.

Ierland, Cyprus en Spanje moesten aan het infuus vanwege een uit de hand lopend begrotingstekort. Een vreemde dynamiek ontstaat: landen die in wezen niet zo'n hele grote staatsschuld hebben (als we dat bijvoorbeeld vergelijken met de Verenigde Staten of andere eurolanden) komen de laatste tijd vooral in de problemen omdat de rente die ze moeten betalen op staatsleningen steeds verder oploopt. Financiële injecties lijken niet te helpen. Hoe kan dat zo? Een van de verklaringen is dat de financiële markten in de wereld geen vertrouwen hebben in het politieke vermogen van de Europese Unie om de problemen aan te pakken. Want wie naar de buitenkant van de EU kijkt die ziet iets wonderlijks: aan de ene kant zien we een geïntegreerde markt die in 50 jaar is opgebouwd. Markten binnen de EU zijn zodanig op elkaar afgestemd dat ze als een interne markt functioneert. Het politieke samenwerkingsmodel, aan de andere kant, waarmee op die markt wordt geïntervenieerd hinkt op ten minste twee – zo niet meer – benen. De Unie wordt in wezen bestuurd door soevereine staten die een gedeelte van hun soevereiniteit hebben overgedragen. Al is er dan – na het Verdrag van Lissabon – in de meeste EU-domeinen meerderheidsbesluitvorming mogelijk en kennen we ook een Europese volksvertegenwoordiging in de vorm van het Europees Parlement dat meebeslist, in de kernbereiken van staatssoevereiniteit, a: 'ophalen en besteden van het overheidsbudget', b: 'beschikken over het 'leven' van onderdanen (vrijheidsbeperking, defensie c.a.)', en c: 'het zelfstandig onderhouden van betrekkingen met andere staten' gaat de EU niet. Deze bereiken zijn ook de kernbereiken van politieke systemen. Politiek draait in de klassieke duiding van Harold Laswell om de vraag: 'who gets what, when, and how'. Politieke systemen zijn daarmee distributiesystemen en in democratische politieke systemen worden distributiebeslissingen genomen met medewerking van de burgers of ingezetenen die die middelen opbrengen. Belangrijkste randvoorwaarde voor het functioneren van een politiek systeem is echter niet dat burgers of ingezetenen worden betrokken bij besluiten, maar de politieke wil om die besluiten, aldus genomen, te aanvaarden. Belangrijkste motieven voor die aanvaarding zijn de idee van een of andere vorm van lotsverbondenheid (culturele identiteit, nationale identiteit, solidariteit – al dan niet geboren uit het idee van mogelijk eigen voordeel).² Als we er zo naar kijken is de EU geen (volwaardig) politiek systeem alleen al omdat de EU nauwelijks rechtstreeks ophaalt en distribueert. Er zijn geen EU belastingen, geen paneuropese uitkeringen, er is geen EU defensie en geen exclusief buitenlands beleid. Weliswaar zijn er subsidies (structuurfondsen e.d.) maar die worden in wezen als een soort lidstaatcontributie opgebracht en – met een sterke intergouvernementele inslag – uitgekeerd, vaak ook nog met lidstatelijke doorsluizing. De EU is dus geen volwaardig politiek systeem. En daarover gaat het huidige debat. Volgens sommigen is er alleen redding mogelijk als we de EU ook politiek 'af' maken. Zouden we bijvoorbeeld een Europese belasting heffen of gezamenlijke staatsleningen afsluiten (Eurobonds) dan zijn naar alle verwachting de problemen van de schuldencrisis in een klap grotendeels verdwenen. Het vertrouwen van de financiële markten in de EU en de euro loopt een-op-een met het vertrouwen in het politieke systeem

---

² Francis Fukuyama (2011), *The Origins of Political Order: From Prehuman Times to the French Revolution*. Farrar, Straus and Giroux: New York.

van de Unie. Anderen vinden dat we al veel te ver zijn gegaan op het pad van politieke samenwerking en overdragen van soevereine bevoegdheden. Zij zien de oorzaak van de huidige crisis juist gelegen in een té vergaande en onberaden politieke samenwerking. Verdergaan met die politieke samenwerking is niet alleen gevaarlijk, maar ook onmogelijk omdat het juist aan de politieke wil in de samenwerking ontbreekt: de bevolkingen van de lidstaten, hun economische situatie is daarvoor té verschillend.

Nederland in de EU: geen geleidelijke politisering

Wie van deze twee grote kampen gelijk heeft en welke kant het op zal gaan, is moeilijk te voorspellen. Toch zijn er wel interessante tendensen te bespeuren die lijken te wijzen in de richting van een gestage en onomkeerbare *politisering* van de Europese Unie.³ Waar de Europese Unie tot ten minste 20 jaar geleden een voornamelijk intergouvernementele economische exercitie was, gerund door specialisten en gebouwd op basis van juridische instituties, die ver van het bed van gewone burgers bleef, veranderde dat na 1992. Vanaf toen ging de EU over wezenlijk meer dan landbouwbeleid en het in elkaar steken van een gemeenschappelijke markt. Zaken als liberalisering van markten en diensten – met directe nationale gevolgen – wonnen aan belang. En natuurlijk ook die ene beslissing, die iedereen letterlijk in de portemonnee raakte: de euro. Het bijzondere bij de introductie was – als we ons tot Nederland beperken – dat het nauwelijks tot grote politieke debatten leidde. Als gezegd heeft Nederland altijd al voordeel gehad van de EU. Dat leidde tot een politieke cultuur waarin grote politieke investeringen (denk aan weerwerk bij EU beleid waarbij de kiezers moeten worden gemobiliseerd) onnodig, ja zelfs onwenselijk werden geacht. Meer dan in enig ander land werd de EU in Nederland gedepolitiseerd. Het rendeerde het EU-bestuur over te laten aan de vakspecialisten en de juristen.⁴ Partijen en politici nemen in Nederland allerlei standpunten in over nationaal beleid, maar Europa wordt vanouds ‘uitgelegd’.

Die cultuur heeft er toe bijgedragen dat er in Nederland geen sprake was van een geleidelijke politisering van de EU zoals in andere lidstaten, maar van een plotsklapse breuk. In het voorjaar van 2005 raakte de Europese Unie ineens de politieke bodem in Nederland, met een onverwacht resultaat. De traditionele partijen konden geen vorm geven aan het debat, wisten zich niet goed te positioneren. De kiezers raakten op drift, los van hun traditionele partijvoorkeuren. Het voorstel voor het Verdrag voor een Grondwet voor Europa werd verworpen. Wat voor lessen zijn uit juni 2005 te trekken, en werden die ook getrokken? Ik denk dat we vast moeten stellen dat dat tot voor kort nauwelijks is gebeurd.⁵

Depolitiseringsreflex van EU vraagstukken

---

³ Zie ook Tanja A. Börzel & Thomas Risse (2008), ‘Revisiting the Nature of the Beast – Politicization, European Identity, and Postfunctionalism: A Comment on Hooghe and Marks’, *British Journal of Political Science*, 39, p. 217-220.

⁴ Zie ook De Beus & Mak 2009.

⁵ Zie W. Voermans, ‘Van Europa voor de burger, naar Europa door de burger; Hoe de Nederlandse kiezer komt meepraten over Europa’, in: C. Van Baalen e.a., *Jaarboek parlementaire geschiedenis*, Nijmegen 2012, p. 83-96.

Het is interessant een vergelijking te maken tussen het tijdperk van het referendum over de Europese Grondwet en de aanloop naar de verkiezingen van september 2012. Er zijn interessante parallellen, maar ook grote verschillen. De eerste is wel de voortdurende neiging van partijen en bewindslieden om EU-vraagstukken te depolitiseren.⁶ In reactie op de PVV die Europa als centraal thema van de verkiezingen 2012 heeft gemaakt, zie je aanvankelijk ook ongemak bij andere partijen. De SP heeft een duidelijk standpunt waar het betreft de wijze waarop ze invulling willen geven aan de 'Europese' 3%-grens voor het begrotingstekort (een overschrijdingsboete gaat 'over my dead body' waarschuwt Roemer), maar verder blijven partijen betrekkelijk lange tijd steken in de uitleg over de EU en het belang van de Europese samenwerking. Die traditionele wijze van depolitisering is riskant, omdat ze niet leidt tot separate debatten over de vraag waar Nederland zou moeten staan in het Europese debat over hervormingen van de financiële sector, migratiebeleid, onderdelen van het landbouwbeleid, etc., maar het debat in wezen binair maakt en verkleint tot de vraag: bent u voor of tegen de EU?

Op de een of andere manier lijkt dat binaire denken over Europa een erfenis te zijn van het referendum uit 2005, waarop in ieder geval één partij in 2012 nog eens probeert te kapitaliseren; omdat we in Nederland niet gewend zijn debat te voeren over afzonderlijke Europese vraagstukken is het ook lastig om, als we het er dan toch over hebben, niet in een eenvoudig schema van voor of tegen de EU te vervallen. Politici moeten daarvoor hun kiezers meenemen in die debatten en niet proberen ze krampachtig bij hen weg te houden. Het lijkt dat uit het referendum uit 2005 op dit punt weinig lessen zijn getrokken. De van verschillende kanten naar voren gebrachte analyse dat het 'nee' uit 2005 een protest was tegen een wijze van Europese integratie waarbij de Nederlandse burger onvoldoende rechtstreeks wordt betrokken, is nauwelijks terug te vinden in het daarna gevoerde beleid. De wijze waarop het Verdrag van Lissabon tot stand is gebracht, vormt een schoolvoorbeeld van het verder bouwen aan Europa volgens de methode 'integration by stealth'.⁷ Die methode, zo laten alle onderzoeken zien, strijkt veel Nederlanders tegen de haren. Andere lidstaten hebben zich kritiek op dit punt wel aangetrokken. Daar is men tot het inzicht gekomen dat voor het draagvlak van het acquis, niet alleen consensus in Brussel nodig is, maar vooral een inhoudelijk nationaal parlementair debat over voorgenomen EU-beleid op een moment dat daar nog iets aan te veranderen valt. Instrumenten als parlementaire voorbehouden zijn op het ogenblik populair in de Europese Unie.⁸

Waar de gevestigde 'classe politique' in Nederland na 2005 worstelt met Europese vraagstukken, het voornamelijk ziet als een grote electorale bananenschil, en krampachtig probeert te depolitiseren in een poging Europa als vanouds te doen renderen voor Nederland, lijken de kiezers zelf inmiddels verder. In de verkiezingsstrijd van 2012 valt op dat de EU zelf als zodanig niet het grote thema van de verkiezingen werd. Partijen begonnen

---

⁶ De Beus en Mak 2009.

⁷ Giandomenico Majone, *Dilemma's of European Integration*. Oxford: Oxford University Press 2005.

⁸ W. Voermans (2007), Invloed van nationale parlementen op Europese wetgeving: hoe doen de burens dat? *Regelmaat* : kwartaalblad voor wetgevingsvraagstukken, 4, p. 150-162. Brecht van Mourik, *Parlementaire controle op Europese besluitvorming*; een rechtsvergelijkend onderzoek naar mandaatsystemen en parlementaire behandelingsvoorbehouden. Diss. Universiteit Utrecht. Wolff Legal Publishers 2012.

gaandeweg standpunten over aparte EU dossier standpunten in te nemen. Bijvoorbeeld over het beleid en de Nederlandse inzet om de euro te redden, de steun aan Spanje en Griekenland, de liberalisering van markten.⁹

Politisering als voorwaarde voor legitimiteit

Dat is een belangrijke ontwikkeling, met name vanuit een oogpunt van legitimiteit van EU Beleid. Want wil de Europese Unie in deze vorm overleven dan zal er blijvend draagvlak moeten bestaan voor de steeds ingrijpendere beslissingen die moeten worden genomen. Het betrekken van burgers bij de vraagstukken, en de politisering daarvan (inzet maken van politieke mobilisatie en verkiezingsstrijd), is de enige mogelijke oplossing, al gaat dat natuurlijk van 'auw'. Voor Nederland is dat een uitermate moeizaam proces, maar in de verkiezingsstrijd van 2012 heeft de politisering van Europa dan toch eindelijk, zij het struikelend en tastend, vorm gekregen. Een belangrijke stap die voor meer en wellicht blijvender draagvlak voor EU beslissingen kan zorgen.

2. Democratische legitimatie en de rol van het nationale parlement (kort)

- Het nationale parlement is – en zal dat ook nog wel even blijven – de enige institutie die in de *huidige opzet* van de Europese Unie voor een blijvend draagvlak kan zorgen voor beslissingen die liggen in het *kernbereik* van de nationale staatssoevereiniteit.¹⁰ (zie p. 2)
- Het Nederlandse parlement (samenwerkend met de regering) is dé instantie die, namens de (belastingbetalende) kiezer, besluit over en verantwoording vraagt voor de besteding van de publiek opgebrachte middelen (zie de begrotingsbevoegdheid ex artikel 105 Grondwet). Die bevoegdheid kan onder de huidige EU-verdragen niet *als zodanig* worden overgedragen¹¹ aan supranationale/EU-instellingen.¹² Wat wel kan is dat Nederlandse gelden met instemming van het Nederlandse parlement worden ingezet of gevoteerd voor EU-instellingen of andere organen die over de uiteindelijke bestemming daarvan nader besluiten. De

---

⁹ Maurice de Hond, *De stemming van 15 juli 2012, speciaal thema: "Determinanten van het stemgedrag"* te vinden op <https://n9.noties.nl/peil.nl/>.

¹⁰ In dit geval het ophalen en besteden (distribueren) van het overheidsbudget. Zie p. 2 van de notitie.

¹¹ Dat wil zeggen de situatie waarin een supranationale instantie zelf een rechtstreekse bestemming geeft aan Nederlands belastinggeld. Zoiets zou neerkomen op een stelsel van rechtstreekse Europese belastingen.

¹² Voor een dergelijke overdracht zou een Verdragswijziging nodig zijn, want nu staat het EU-verdrag slechts toe dat de Unie exclusief bevoegd is op het terrein het monetaire beleid van euro in eurolanden (art. 3) en het economische beleid kan coördineren, via de vaststelling van globale richtsnoeren (art. 6). Zelf ontvangen van Europese burgers en uitgeven van die rekenen kan niet in de huidige structuur. Nog daargelaten de vraag of het onder de Nederlandse zou kunnen. Een overdracht van de budgetbevoegdheid van het parlement strijd op zijn minst met de geest van artikel 105 Gw. De geschiedenis van het omgaan met artikel 106 Gw laat echter wel zien dat we constitutioneel erg flexibel zijn.

Nederlandse regering blijft echter steeds verantwoordelijk en aanspreekbaar op de inzet en het gebruik/bestemming van de gelden, zelfs daar waar de regering geen beslissende zeggenschap heeft (denk aan de noodmaatregelen die onder het ESM-verdrag kunnen worden genomen).

- Deze constatering staat niet in de weg aan EU-regels over begrotingsdiscipline (Groei- en stabiliteitspact, Begrotingsverdrag, etc.) voor de lidstaten en toezicht daarop (o.a. Europees semester).
- Het is van belang – om redenen van transparantie, democratische controle en draagvlak – dat het Nederlandse parlement zijn rol bij het vaststellen van de begroting en (mogelijke) additionele begrotingen (blijvend) serieus oppakt en daarover debatteert, zeker ook waar het betreft de bijdrage aan EU-instellingen en EU-fondsen. Dat is ook een van de manieren waarop het nationale parlement – middellijk - invloed kan uitoefenen op EMU-beslissingen. Dat afdrachten of bijdragen tot het ‘ijzeren pakket’ van de begroting horen, is in zichzelf nog geen reden daarover niet te debatteren. Het parlement moet de regering ook blijvend houden aan het budgetrecht. Schendingen van het formele budgetrecht zoals bij de oprichting van het EFSF (7 juni 2010) zijn schadelijk voor het draagvlak.¹³
- Het Nederlandse parlement moet zich actief bezighouden met de *positiebepaling* van Nederland in het Europese EMU-beleid. Dat kan via de bestaande instrumenten zoals het parlementaire behandelvoorbehoud, al zal dat vaak niet effectief zijn (het gaat vaak om beslissingen of beleid waarbij het voorbehoud niet zo’n geschikt middel is). Ook de theoretische mogelijkheid van een gele kaartprocedure is in dit domein waarschijnlijk weinig effectief. Wat wel nodig is, is dat er met de regering een sluitende procedureafspraken wordt gemaakt voor vooroverleg over belangrijke (aanstaande) EMU-beslissingen. Het mag niet zo zijn, dat door het loutere niet synchroon lopen van de vergaderagenda’s in de EU en die van het Nederlandse parlement belangrijke aanstaande beslissingen niet kunnen worden besproken. Het debat over geannoteerde agenda’s voorziet daar al wel gedeeltelijk in, maar omdat daarop meestal al uit onderhandelde resultaten (A-stukken) vermeld en besproken, kan het Nederlandse parlement op dat moment niet meer meepraten over de volle breedte van de onderhandelingsruimte. Er zou gezocht moeten worden naar mogelijkheden de kamer eerder in hoofdlijnen te betrekken bij onderhandelingen over EMU-beslissingen (waar nodig vertrouwelijk). De

---

¹³ Zie o.a. M. Diamant en M.L.van Emmerik, ‘Parlementair budgetrecht onder vuur’, *Nederlands juristenblad* 2011, p. 1948.

BNC Fiche-systematiek is hiervoor ontoereikend. Het debat over het Europees Semester geeft hier goede kansen voor.

- Er moet vooral verandering komen in de wijze waarop de regering *verantwoording* aflegt over EMU-beleid en de daarmee verband houdende gebruik van Europese fondsen en gelden. Als Nederlandse bijdragen zijn afgedragen aan EU-instellingen of -fondsen is daarmee de verantwoordelijkheid over de besteding daarvan niet ineens een louter Europese aangelegenheid. Nederlandse ministers of gevolmachtigden nemen deel aan de besluitvorming over de besteding en moeten daarvoor ook aangesproken kunnen worden door het Nederlandse parlement. Dat de Nederlandse vertegenwoordigers in de EU-instellingen (of fondsen zoals het ESM) niet steeds veto- of blokkeringsmacht hebben, doet daar niet aan af. Het budgetrecht van het parlement houdt hier mede in dat de regering ter verantwoording kan worden geroepen. Dat gebeurt nog niet veel, naar mijn waarneming, en er is ook geen heldere systematiek. Dat zou moeten veranderen.
- (tijdige) Informatievoorziening van het nationale parlement is wezenlijk wil die de medewetgevende en controlerende rol – zeker in begrotingsaangelegenheden – waar kunnen maken. Waar nodig moet het parlement ook vertrouwelijk kunnen worden geïnformeerd. Wel is van belang – waar mogelijk - vooraf afspraken te maken over het soort zaken en beslissingen in EMU-aangelegenheden waarover het parlement wordt ingelicht. Zeker moeten er goede afspraken worden gemaakt over beslissingen over het ESM-verdrag. Dat is ook een opdracht die de regering op heeft gekregen in het kader van de goedkeuring van het ESM-verdrag. Eerste stappen daartoe zijn al genomen (brief van de Minister van Financiën, 12 september 2012, *Kamerstukken II* 21 501-07, nr. 942)

A. *Rol van het parlement bij het Europees Semester*: zie hiervoor over rol parlement bij positiebepaling Nederland.

B. *Rol van het parlement bij artikel 13 van het Begrotingsverdrag*

Al is het zeker vanuit het gezichtspunt van informatie-uitwisseling waardevol om een (al dan niet permanente) conferentie van vertegenwoordigers van commissies EU van nationale parlementen en commissies uit het Europees Parlement (zie artt. 9 en 10 van het Protocol van de nationale parlementen in de Europese Unie) in het leven te roepen, ik heb er geen grote verwachting van waar het betreft de sturende en controlerende rol van parlementen bij begrotingsvraagstukken. Die wat sombere verwachting heeft allereerst te maken met de grote verschillen die tussen nationale parlementen

bestaan, maar ook met de vertegenwoordigingsmacht van de afgevaardigden. Kunnen de afgevaardigden in de conferentie (de meerderheid in) hun nationale parlement bindend vertegenwoordigen. Een conferentie kan wel heel geschikt zijn om informatie uit te wisselen en – als dat aan de orde zou zijn – voorbereidend werk te verrichten voor een gele kaart procedure, waarvan we overigens weten dat die in EMU-aangelegenheden misschien minder snel een rol zal kunnen spelen.

C. Democratische pijlers rapport Van Rompuy

Het rapport Van Rompuy (EUCO 120/12) voorziet terecht dat een meer geïntegreerde budgettaire en economische besluitvorming sterke mechanismen nodig maakt voor legitieme en verantwoordelijke besluitvorming. ‘Het is essentieel om publieke steun te verwerven’ stelt het rapport (p.12).

Ik betoogde al eerder dat de route naar legitieme en verantwoordelijke besluitvorming in budgettaire (en daarmee verband houdende economische) besluitvorming in EMU-verband via het nationale parlement verloopt. Voor blijvend draagvlak is herkenbare politieke discussie nodig over de keuzes die in EMU-verband worden gemaakt. Het Europese Parlement voegt daar een dimensie aan toe, maar kan het debat in het Nederlandse parlement niet vervangen. Ik zie niet in hoe een conferentie van Europees Parlement en nationale parlementen (van het eerder genoemde Protocol bij het Verdrag van Lissabon) zelfstandig bij kan dragen aan legitieme en verantwoordelijke besluitvorming (zie het eerdere punt). Een dergelijke conferentie kan m.i. alleen additionele en dan nog marginale waarde hebben daarvoor.

Vraag b: Algemeen/toekomst

Het is moeilijk een concreet antwoord te geven op de vraag naar de verre horizon met betrekking tot de samenwerking in Europa. De discussie op weg naar federatie of terug naar een confederale/intergouvernementele samenwerking is én erg theoretisch én onvruchtbaar. De EU past niet in een van die vakjes en zal er waarschijnlijk ook nooit in gaan passen. De vraag is: hoe erg is dat? Waarom zou het moeten? Wat ik wel waarneem is dat de lotsverbondenheid in de muntunie het debat over EU vraagstukken (in Nederland en ook daarbuiten) heeft gepolitiseerd. Europa is van een voornamelijk economisch project ook een politiek (en vooral ook politiek omstreden) project geworden. Waar dat zal eindigen is niet te zeggen, maar wat we moeten wel constateren dat de huidige institutionele structuur niet op alle punten in staat is de intensievere politieke samenwerking goed te bedienen. Wie beslist mee waarover en wie legt waarover verantwoording af en kan daarvoor

verantwoordelijk worden gehouden? Betrekkelijk eenvoudige legitimizeitsvragen in een democratisch bestel die in de EU – zeker in budgettaire aangelegenheden – nog niet zo eenvoudig te beantwoorden zijn. Wat ik verder ook waarneem is dat ik geen weet heb van een geslaagde munteenheid die langjarig heeft kunnen bestaan op basis van een louter intergouvernementele samenwerking. Een van de weinige voorbeelden zou wellicht de middeleeuwse Thaler zijn, maar die kende als snel na de vijftiende eeuw verschillende waarden in verschillende delen van het Heilige Roomse Rijk en ook verschillende vormen en namen (Daalder, Talor, Joachimstaler, etc.). Het zal een hele tour worden om de gezamenlijke munt onder de voorwaarden van de huidige politieke samenwerking (i.e. met indirecte mandaten) overeind te houden. Vooral ook omdat het gaande houden van die munt een externe dimensie kent: het vertrouwen van de financiële markten.